

MEDENİYET TASAVVURU
VE
KARATAY MEDRESESİ

KTO KARATAY
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

KONYA
2018

MEDENİYET TASAVVURU VE KARATAY MEDRESESİ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Erdem

Murat Ayvacı

KAPAK & MİZANPAJ

Gökhan Akten

BASKI / CİLT

Anadolu Ofset

Yeni Matbaacılar Sitesi

Muhabir Cad. 6. Blok No: 13 Karatay / KONYA

Tel: 0 332 342 01 60

Sertifika No:

34571

ISBN

978-605-66970-9-8

Aralık - 2018

KTO Karatay Üniversitesi Yayınları

Akabe Mah. Alaaddin Kap Cad. Karatay / KONYA

444 1251 • www.karatay.edu.tr • karyay@karatay.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Takdim	11
Ön Söz	13
Giriş	15
• MEDENİYETİN ANLAMI VE TANIMI	15

BİRİNCİ BÖLÜM

• MEDENİYETİN UNSURLARI, TEMELLERİ VE İDRAKLERİ	21
1. Medeniyetin Unsurları	21
1.1. İnsan, Ünsiyet Kavramı ve Medeniyet	22
1.2. Yazı ve Medeniyet	34
1.3. Din ve Medeniyet	43
1.4. Bilim ve Medeniyet	49
1.5. Felsefe ve Medeniyet	54
1.6. Sanat, Mimari ve Medeniyet	59
1.6.1. Kitap Sanatları	63
1.6.2. Mimari	69
1.7. Şehir ve Medeniyet	87
2. Kültür ve Medeniyet	111
2.1. Kültür	111
2.2. Medeniyet ve Kültür Münasebeti	112
2.3. Kültür ve Medeniyet Değişmesi	114
3. Medeniyet ve Uygarlık	116
3.1. Medeniyet ve Uygarlığın Benzeşen Yönleri	119
3.2. Medeniyet ve Uygarlığın Farklı Yönleri	120
4. Medeniyetin Metafizik Temelleri	124
5. Medeniyetler Çatışması ve Medeniyetler İttifakı Kuramları	127

5.1.	Medeniyetler atışması	130
5.2.	Medeniyetler İttifakı	135
6.	Modernizmin Bahçesinde İslam Gl Yetişir mi?	138
6.1.	Zaman ve Din	141
6.2.	Modernin ve Geleneğın Zamanı	146
6.3.	İslam ve Modernizm	147
7.	Ben ve Öteki İdrakine Göre Medeniyetler	149

İKİNCİ BÖLÜM

• KAYNAKLARI VE ETKİLERİ BAKIMINDAN

	İSLAM MEDENİYETİ VE TÜRKLER	163
1.	İslam Medeniyeti Tasavvurunun Kaynağı	163
1.1.	Kur'an (Vahiy)	163
1.2.	Sünnet (Hadis)	167
2.	İslam Medeniyetinin Başlangıç ve Zirvesinde Nübüvvetin Rolü	171
2.1.	Medeniyet Kuran İnanç Önderi Olarak Hz. Âdem ve Medeniyet Tasavvuru	171
2.2.	İslam Medeniyet Tasavvurunda Model İnsan Hz. Muhammed	176
3.	İslam Medeniyet Tasavvurunun Dayandığı İlkeler	180
3.1.	İlim	181
3.2.	İrfan	183
3.3.	Hikmet	185
4.	İslam Rönesansı	190
5.	İslam Medeniyetinin Diğeri Medeniyetlerle Etkileřimi	209
5.1.	İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkisi	210
5.2.	İslam Medeniyeti ve Türkler	217
5.2.1.	Giriş: Türk-İslam Medeniyeti, Doğuşu ve Gelişmesi	218
5.2.2.	İlk Müslüman Türkler	218
5.2.3.	Türklerin İslam'la Kazandıkları ve İslam'a Kazandırdıkları	221

5.2.4.	İslamiyet ve Türkler	223
5.2.5.	Türk-İslam Medeniyetiyle Gelen Refah ve Batı'nın Durumu	228
5.2.6.	Türk-İslam Medeniyetinin Kaynakları	230
5.2.6.1.	Tasavvuf	231
5.2.6.2.	Ehl-i Sünnet	234
5.2.6.3.	Medeniyetin Dili ve Edebiyatı	237
5.2.6.4.	Türklerin Devlet Anlayışı	242
5.2.6.5.	Türklerde Hukuk ve Adalet	245
5.2.7.	Türk-İslam Medeniyetinin Temel İlkeleri	249
5.2.7.1.	Osmanlı Millet Sistemi, Sulh ve Müsamaha	249
5.2.7.2.	Cihanşümullük ve Cihan Hâkimiyeti Ülküsü	256
5.2.7.3.	Sosyal Devlet ve İnsan Hakları	257
5.2.7.4.	Türk Şehirleşmesi ve İstanbul	260

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

	• MEDENİYET TASAVVURU VE TARİHİ SEYRİ	265
1.	Medeniyet Tasavvurunun Anlamı	266
2.	Medeniyet Tasavvurunun Muhtevası	269
2.1.	İnanç Nizamı (Din)	269
2.2.	Ahlak Nizamı (Hayat)	272
3.	Bir Medeniyet Tasavvurunda Bulunması Gereken Temel Değerler	276
3.1.	Doğruluk ve Dürüstlük	277
3.2.	Adalet ve Merhamet	279
3.3.	Estetik ve Güzellik (Nispet=Orantı, Haddi-Hududu Aşmamak, Sınırları Zorlamamak)	281
3.4.	Sanat	284
3.4.1.	Genel Olarak Sanat-Medeniyet İlişkisi	284
3.4.2.	Din Açısından Sanat-Medeniyet İlişkisi	286
3.5.	Barış ve Müsamaha	291

3.6.	Canlılık	294
4.	Ütopyalar ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri	301
4.1.	Batı Medeniyetinde Ütopyalar	304
4.2.	İslam Medeniyetinde Ütopyalar	316
4.3.	İslam ve Batı Medeniyetlerindeki Ütopyaların Karşılaştırılması	322
4.4.	Medeniyetler İçin Çöküş Yasaları ve Distopyalar	326
5.	Medeniyet Tasavvurunun Hâkimiyet Fikrine Yansımaları: Nizam-ı Âlem Fikri ve Sömürgecilik	332
5.1.	Nizam-ı Âlem ve Sömürgeciliğin Ne'liği Üzerine	334
5.1.1.	Sömürgecilik (Kolonyalizm) ve Emperyalizm	335
5.1.2.	Türk-Cihan Hâkimiyetinden Nizam-ı Âlem Ülküsüne	339
5.2.	Sömürgecilik ve Nizam-ı Âlemin Karşılaştırılması	341
6.	Doğu ve Batı Kültüründe Entelektüel, Aydın ve Münevver Olgusu	348
6.1.	Batı Tarihsel Tecrübesinde Entelektüel Olgusu	349
6.2.	İslam ve Osmanlı Tecrübesinde Âlim, Aydın, Münevver	356

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

• MEDENİYET İNŞAASINDA EĞİTİMİN ROLÜ VE KARATAY MEDRESESİ

1.	Medeniyetin İnşasında Eğitimin Rolü	369
1.1.	İslam Medeniyeti ve Eğitim	371
1.1.1.	Hayatı Allah'ın Tanımları ile Anlamlandırmak	371
1.1.2.	İnsanın Varoluşuna ya da Fıtrata Yönelmek	374
1.1.3.	Tabiatla Uyumlu Olmak	377
1.2.	İslam Eğitim Sisteminin Metodik Temelleri	378
1.3.	İslam Medeniyetinin Geliştirdiği Eğitim Kurumları	382
2.	Karatay Medresesi ve Emir Celâleddin Karatay	384
2.1.	Medresenin Kuruluşu ve Tarihi	384

2.2.	Medresenin Mimarı ve Mimari Özellikleri	387
2.2.1.	Medresenin Mimarı ve Çini Ustası	387
2.2.2.	Medresenin Mimari Özellikleri	388
2.3.	Celâleddin Karatay'ın Hayatı ve Siyasî Kariyeri	397
2.3.1.	Celâleddin Karatay'ın Hayatı	398
2.3.2.	Selçuklu Devlet Adamı Olarak Celâleddin Karatay	402
2.3.3.	Ortak Saltanat Dönemi ve Celâleddin Karatay	409
2.3.4.	Celâleddin Karatay'ın Ölümü	411
2.3.5.	Celâleddin Karatay'ın Dinî ve İlmî Kişiliği	412
2.3.6.	Celâleddin Karatay'ın Tasavvuf Hayatındaki Yeri	415
2.3.7.	Celâleddin Karatay'ın Yakın Çevresi	420
2.4.	Karatay Medresesi'nin Yönetim Yapısı	422
2.5.	Karatay Medresesi Vakfı'nın Gelir Kaynakları	425
2.6.	Karatay Medresesi'nin Giderleri	427
2.7.	Karatay Medresesi'nde Eğitim ve Öğretim	435
2.7.1.	Karatay Medresesi'nin Öğrenci Kapasitesi	439
2.7.2.	Medresede Görev Alan Müderrislerin Profili	440
	Kaynakça	446

MEDENİYET TASAVVURU
VE
KARATAY MEDRESESİ

KATKIDA BULUNANLAR

Prof. Dr. Ahmet Davutođlu

- *Şehir ve Medeniyet*

Doç. Dr. İbrahim Kalın

- *Ben ve Öteki İdrakine Göre Medeniyetler*

Mahir Ünal

- *İnsan, Ünsiyet Kavramı ve Medeniyet*

Prof. Dr. Hüsamettin Erdem

- *Medeniyetin Anlamı ve Tanımı; Medeniyet ve Uygarlık*
- *Medeniyetin Metafizik Temelleri*
- *Medeniyetler Çatışması ve Medeniyetler İttifakı Kuramları*
- *İslam Medeniyetinin Başlangıcı ve Zirvesinde Nübüvvetin Rolü*
- *Medeniyet Kuran İnanç Önderi Olarak Hz. Âdem ve Medeniyet Tasavvuru*
- *İslam Medeniyet Tasavvurunda Model İnsan Hz. Muhammed*
- *İslam Medeniyet Tasavvurunun Dayandığı İlkeler Medeniyet Tasavvurunun Anlamı*

Prof. Dr. Mazhar Bağlı

- *Modernizmin Bahçesinde İslam Gülü Yetişir mi?*

Prof. Dr. İsmail Taş

- *İslam Rönesansı*

Prof. Dr. Muhiddin Okumuşlar

- *Medeniyetin İnşasında Eğitimin Rolü*

Doç. Dr. Ömer Akdağ

- *Kültür ve Medeniyet*

Doç. Dr. Efkan Uzun

- *İslam Medeniyeti ve Türkler*

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Erdem

- *Din ve Medeniyet; Bilim ve Medeniyet; Felsefe ve Medeniyet; İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkisi*

Dr. Öğr. Üyesi Şerife Özkan Nesimiođlu

- *Medeniyet Tasavvurunun Hâkimiyet Fikrine Yansımaları*

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Nacak

- *Doğu ve Batı Kültüründe Entelektüel, Aydın ve Münevver Olgusu*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Karaca

- *İslam Medeniyeti Tasavvurunun Kaynağı*

Dr. Öğr. Üyesi Yakup Akyüz

- *Ütopyalar ve Distopyalar Işığında Medeniyet Tasavvurunun Tarihi Seyri*

Dr. Öğr. Üyesi N. Tayyibe Eken

- *Yazı ve Medeniyet*

Arş. Gör. Fatma Şeyma Boydak

- *Sanat, Mimari ve Medeniyet*

MEDENİYET TASAVVURU VE KARATAY MEDRESESİ

GİRİŞ

MEDENİYETİN ANLAMI VE TANIMI

(Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM)

Medeniyet, yaşam biçimi ve kültürlerin birlikteliğinden meydana gelen bir üst yapıdır. Evrensel olan bu yaşayış tarzı, aynı zamanda gelişmişliğin, kalkınmanın, uyum ve ahengin, huzur ve refahın, mutluluğun bulunduğu bir dünyayı ifade eder.

Medeniyet kavramı dilimizde XIX. asrın birinci yarısında (1838'de) kullanılmaya başlanmıştır. Kelime asıl itibarıyla Arapça "mudun" köküne dayanan "medine" isminden türetilmiştir. Medine, şehir, oturlan yer anlamına, medenî de şehirli, şehirde ikamet eden kimse anlamına gelir. Buradan türetilen medeniyet de şehre (medineye) ait bir hayat tarzı, şehirli yaşayışı, şehirde yaşamak gibi bir anlam taşır. Medeniyet kelimesinin ayrıca "idare etmek", "yönetmek", "sahip olmak" gibi anlamları da vardır.

Medeniyet kavramı, Türkçede Batı dillerindeki "civilisation"¹ kelimesine karşılık olarak kullanılmıştır. Civilisation kelimesinin ise sözlüklerde dört anlamı olduğu görülür.

1 Medeniyet teriminin Batı'daki karşılığı olan "civilisation" kelimesi ilk defa XVIII. asırda Fransa'da kullanılmaya başlanmıştır. Bu kelime XVI. asırda kullanılmakta olan civilis (uygar), civiliser (uygarlaştırmak) kelimelerinden türetilmiştir. Önceleri bir medenî hukuk terimi olarak kullanılan "civilisation" kelimesi, 1752'lerde uygar duruma geçiş anlamında kullanılmaya başlanmış ve "civilisation=medeniyet" dünya literatürüne geçmiştir. Bkz. Fernad Braudel, *Uygurlukların Grameri*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara İmge Kitabevi, 2. baskı, 2001, s. 31 vd.

Bunlar:

1. İnsanlığın yazılı dil ile birlikte din, bilim, sanat, siyaset alanında toplumsal gelişmesinin ileri bir aşamasıdır.

2. Belli bir zaman ve mekânda belli bir medeniyet seviyesindeki topluma işaret eder.

3. Modern dünyanın rahatlıkla yaşadığı belli bir yerdeki yaşama biçimini ifade eder.

4. Uygarlaştırma, medenileştirme, uygarlaştırılma, medenileştirilme gibi anlamlardır.²

“Medeniyet” kelimesi her ne kadar Arapça bir kelime olsa da Modern Arapçada bu kelime yerine daha ziyade “hadâre” (şehirde oturmak, şehirli olmak, bedevîlikten vazgeçerek yerleşik hayata başlamak) kelimesi kullanılır. Bu kavramı ilk defa, medeniyet teorisyeni, tarih filozofu ve sosyal bilimci İbn Haldûn (1332-1406) kullanmıştır. İbn Haldûn, medeniyet kavramına karşılık “umran”ı tercih etmiş ve onu da “bedevî” ve “hadarî” diye ikiye ayırmıştır. Bunlardan “hadarî umran”, şehir hayatını ya da yerleşik hayatı ifade eder.³

Şehirler ve köyler insanların birlikte yaşadıkları yerlerdir. Bu nedenle medeniyet ile şehir ilişkisi oldukça güçlüdür; bu iki kavram âdeta özdeş ve bütünleşmiş gibidir. Şehirler her türlü fikir, düşünce ve gelişmişliğin, medeniliğin beşiğidir. Bir düşünce ve gelişmişlik eğer bir şehirde tasvip edilip rağbet görüyorsa, bu düşünce ve yenilik her yerde uygulanabilir bir niteliğe kavuşmuş demektir. Şehirler, medeniyetlerin ete kemiğe bürünmüş hâllerini temsil eder. Medeniyetlerin renkleri, şekilleri ve durumları en iyi şekilde şehirlerde ortaya çıkar. Bu nedenle, medeniyetin bir parçası olan şehirler ile medeniyet arasında çok yönlü bir ilişki bulunur.

Şehir hayatından anlaşılan ise insanın hiçbir zaman şehirde tek başına olmadığıdır. Çünkü orada kendisi gibi başkaları da yaşamaktadır. Ayrıca dünyada imkânlar sınırlı, ihtiyaçlar ise sınırsızdır. Bu durum

2 Bkz. Longman-Metro Büyük Sözlük, yayına hazırlayan Önder Renkliyıldırım, İstanbul, 1993, s. 240.

3 Bkz. İbni Haldun, Mukaddime, çev. Z. K. Ugan, MEB Yayınları, İstanbul, 1986, I/658 vd.

şehirde kendisini daha belirgin bir şekilde hissettirir. Aynı şeye çok kişinin ihtiyaç duyup talip olması, o şeyin de talepleri karşılayacak kadar var olmayışı sebebiyle, bu durum, nereden bakılırsa bakılsın bir izdiham, yarış, hasımlaşma, kin ve kavgaya neden olur. Böyle durumlarda insanlar, kendi haklarını kendileri almaya kalkışır. Bu ise “büyük huzursuzluklar, kan davaları ve kaos”a neden olur. Hâlbuki medeniyetten beklenen ve istenen şey ise düzenli, uyumlu, sulh ve sükûn içinde yaşayan bir şehir ve toplum hayatı oluşturmaktır.

Medeniyet kavramına bu açıdan baktığımızda kavramın genel olarak şehirli, şehir hayatı ya da şehir hayatının sosyal, entelektüel, siyasi, teknik ve ekonomik alanlarda netice itibarıyla ilerlemesi ve gelişmesi sonucunda ortaya koyduğu seviye, birikim, imkân ve fırsatları ifade ettiğini görürüz.

Medeniyet kavramının “mudun” kökünden gelen “Medine (şehir)”ye dayanması, tarihî gerçeklerle de örtüşmektedir. Mesela ünlü düşünür Platon (Eflatun), medeniyet ile şehir arasında doğrudan bir ilişki olduğunu kabul eder.⁴ Ünlü Türk düşünürü Farabî de en üstün iyilik ve kemale ancak şehirde ulaşılabileceğini bildirir.⁵

Kur’an-ı Kerim’de de “Medine” kelimesi birçok kez şehir anlamında kullanılmıştır.⁶ Yine bilindiği gibi, Hz. Muhammed (s.a.v.) 622’de Yesrib’e hicret ederek orayı Kur’an’daki anlamıyla “Medine” ismiyle adlandırmıştır. Yani daha önce Yesrib adı ile anılırken, Hicret’ten sonra “Medine-i Münevvere” olarak anılmaya başlanmıştır.

Kur’anî ve Peygamberî bir isimle anılan bu yeni mekân, artık Müslümanların yeni yurdu, dostluğun, kardeşliğin zirveleştiği, hak, hukuk, adalet ve merhametin en üst seviyede abideleştiği, komşusu açken kendisinin tokluğundan huzursuz olan insanların azık ve ekmeklerini, işlerini, mallarını paylaştığı yepyeni bir hayat ve idealin bayraklaştığı, yeni bir medeniyet tasavvurunun temellerinin atıldığı, Kur’an ahlakının Yüce Peygamber’in şahsında somutlaştığı, ahlakî kemalâtı şahsında izhar

4 Platon, *Devlet*, çev. M. Türdeş, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 77.

5 Farabî, *İdeal Devlet (Medinetü’l Fazıla)*, çev. A. Arslan, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s. 100.

6 Bkz. Yasin 36/20; Hicr 15/67.

eden Peygamber'in ahlakıyla ahlaklanmış, ideal bir medeniyetin oluşturulduğu aydınlık bir şehir olmuştur.

İşte bu yeni medeniyet tasavvurudur ki, bu inancı, bu bilgi birikimini, insaniliği, ahlakiliği, hak, hukuk ve adaleti, sanat ve kültürü, tekniği, ilerleme ve gelişmeyi bütün insanlarla paylaşmak için önce onları usulünce İslam'a çağırılmış, gelmeyenlerin ise (bu medeniyet aydınlığından mahrum kalmamaları için) bizzat ayağına kadar götürmüştür. Bu nedenledir ki, İslam açısından gerçek manada medeniyet ve medeniyet tasavvurunun kaynağı Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gerçekleştirdikleri ve tavsiye ettikleridir.

Medeniyet kavramınının herkesçe kabul edilen tek bir tanımını yapmak mümkün görünmemektedir. . Çünkü düşünce tarihinde herkesin bu kavramdan beklentisi farklı olmuştur. Kimileri, bu kavramı, tamamen maddi unsurlara dayanarak tanımlamaya çalışırken, kimileri manevi unsurlara, kimileri de hem maddi hem de manevi unsurlara dayanarak tanımlamaya çalışmıştır. Çoğu kez bu tanımlara bir şekilde kültür de karıştırılmıştır. Kültür ile medeniyet o kadar iç içe şeylerdir ki, bunları birbirinden ayırmak oldukça maharet ister. Bu tanımın güçlüklerinden bir diğeri ise medeniyet teorilerinin farklı farklı oluşundan kaynaklanır. Söz konusu medeniyet teorisyenlerinden bazıları, başta İbn Haldûn olmak üzere, Arnold Toynbee (1889-1975), Oswald Spengler (1880-1936), Alfred North Whitehead (1861-1947) vb.dir.⁷

Şimdi kısaca medeniyetle ilgili yapılan birkaç tanıma yer vermeye çalışalım. Bu tanımlardan birinde, "medeniyet, herhangi toplum veya benzer toplumlardaki maddî, ilmî, teknik, edebî ve sosyal kalkınma göstergelerinin bütününe verilen isimdir"⁸ diye tanımlanırken M. de Mirabeau ise toplumda insanların birlikte yaşamaları için kaba yanlarının giderilmesiyle gerçekleşen, devlet içindeki düzenli, doğru, görgülü, kültürlü, erdemli yaşama biçimi⁹ olarak tanımlar. Bir diğer tanımda Cemil Meriç, medeniyeti, insanın kendini zapturapt altına alması, fikirce,

⁷ Bu konuda bilgi için bkz. Kevser Çelik, Alfred North Whitehead'in Medeniyet Teorisi, Basılmamış doktora tezi, SDÜ SBE, Isparta, 2011, ss. 24-29.

⁸ Yusuf el- Kardavî, *Bilgi ve Medeniyet Kaynağı Sünnet*, çev. Özcan Hıdır, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 316.

⁹ Aziz Çalışlar, *Ansiklopedik Kültür Sözlüğü, Uygarlık Maddesi*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1983, s. 438.

ahlakça, ruhça yükselmesi için gerekli olan güzel sanatlar, felsefe, din, hukuk vb. gibi ortak vasıtaların tamamı¹⁰ olarak ifade eder. İbn Haldûn ise medeniyet kavramı yerine “umran” kavramını kullanır; umranı da yeryüzünün yaşamaya elverişli bölgelerini insanların toplumlar hâlinde yaşayarak imar etmesi ve ihtiyaçlarını karşılamak için yardımlaşarak sosyal ve toplumsal bir hayatı paylaşmaları¹¹ olarak tanımlar. Medeniyeti, ahlakî bir düzen (ahlak nizamı) ve nihaî bir sağduyu olarak gören A.N. Whitehead, medenî olan birinde doğruluk-dürüstlük, adalet, güzellik, sanat, canlılık ve barış idealleriyle karakterize edilen insanın mükemmel yaşayış tecrübesini¹² görmek ister.

Eğer bir yerde toplum düzeni, sosyal bir nizam varsa orada medeniyetin varlığından söz edebiliriz. Medenîliğin ölçütü, fert ve toplum için, birlikte yaşanan bir yerde bir nizam ve düzenin olmasıdır.

Medeniyet tanımı içine, din, inanç, ahlak, bilgi, hukuk, gelenek-görenek, örf ve âdet, sanat ve insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği kazanımlar ve yeteneğin tamamını sokanlar da vardır. Bu durumda medeniyet ve kültür aynı şeyi ifade eder hâle getirilmiş olur. Mesela İbn Haldûn’a göre tarihin, sosyolojinin ve antropolojinin konusu umrandır. İslam, medeniyet ve kültürü tek kelimeyle, “umran” ile ifade etmiştir.¹³ Bu anlayışa göre İslam düşüncesinde kültür ve medeniyet ayrımı yoktur. Bunun böyle olması kadar tabii bir şey olamaz çünkü İslam evrensel bir dindir ve onun tanımları da evrensel olacaktır. Bu nedenledir ki İslamiyet, kültür ve medeniyeti evrenselliğe göre tanımlar. Zaten evrenselliğe dayandığı iddiasında olan bütün dinler ve ideolojiler evrensel kavramlar kullanırlar.

Tanımlardan da anlaşılmaktadır ki, medenî bir toplumda, o toplumun medenî olup olmadığını gösteren bazı nitelikleri taşıması ve onların uygulandığını ve yaşandığını gösteren birtakım icraatlerin olması gerekir.

10 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul,1986, s. 43.

11 İbni Haldun, *Mukaddime*, çev. Z. K. Ugan, MEB Yayınları, İstanbul,1986, C. I, s. 658 vd.

12 A.N. Whitehead, *Adventurs of Ideas*, The Free Pres, New York,1967, s. 274, zikreden K. Çelik, age, 102.

13 C. Meriç, a.g.e., s. 42.